

HET WEERTER BOS

door J. H. H. DE HAAN (Weert)

— met foto's van de schrijver —

II. Historische gegevens

Topografie van het Weerterbos

De benaming „Weerder Bosch” vindt men reeds vermeld op een kaart van BRABANTIAE, welke omstreeks 1666 door de Nederlandse cartograaf: F. de Wit werd vervaardigd en in kleur uitgevoerd.

Frederici de Wit woonde destijds te Amsterdam in de

Kalverstraat „in de Witte Paskaert” en van zijn kunstige hand is veel cartografisch werk van vele delen van ons land, alsmede plattegronden van belangrijke steden, verschenen.

Op de onderhavige kaart van Brabant, hier ten dele gereproduceerd (zie foto 1), vindt men het „Weerder Bosch” aangeduid op de grens van het Land van Hoorn en Peel- Lant, laatst genoemd gebied was een uitgestrekt drassig heidegebied. Aan de kant van

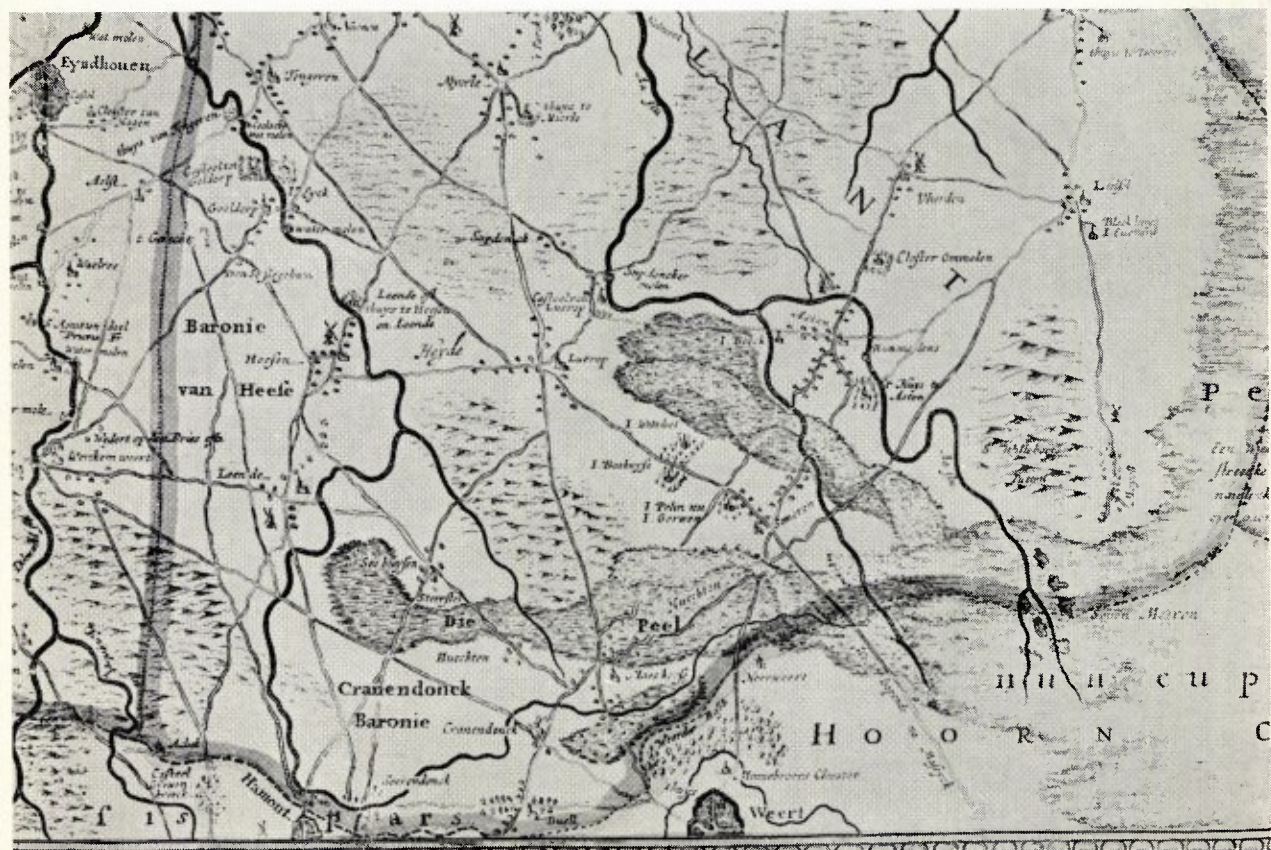

Foto 1. Gedeelten van de kaart van Brabant, door Frederici de Wit, 1666.

Weert strekte zich eveneens een groot heidelandschap uit. Al wordt men gefascineerd door de veelheid van interessante gegevens, toch moet men de nauwkeurigheid van deze kaart met enige reserve betrachten, speciaal ten aanzien van de onderlinge geografische ligging der objecten. Zo ziet men o.a. de weg van Weert naar Someren zich in de Peel verliezen, evenals de verbinding van Maarheze over Huchten. Hiermede werd aangeduid, dat destijds de begaanbaarheid van deze wegen afhing van de weersomstandigheden en dat iedereen die zich op weg begaf maar moest afwachten, of hij zijn doel wel zou kunnen bereiken. In die dagen liep de enige, het gehele jaar door bruikbare verbinding tussen Midden-Limburg en Brabant via Weert, door de Weerter Bergen en de heidevelden van Craenendonck.

Langs die weg staat nu nog een oud veldkruis met een vrome en niet minder betekenisvolle aansporing om eerst nog ter plaatse voor ziel en zaligheid te bidden.

Deze weg is zelfs lange tijd van internationale betekenis geweest, aangezien de verbinding van het duitse achterland, t.w. het gebied van Keulen en Erkelenz met Antwerpen, hierover liep.

Op de kaart staat het kasteel te Weert vermeld als „t huys”, zonder nauwkeurige plaatsaanduiding; daarentegen is de ligging van „t Huys” te Asten, gelegen aan het in de Peel ontspringende riviertje „de Astense Aa” vrij nauwkeurig aangegeven. Vermoedelijk zal dit wel zijn oorsprong vinden in de grote strategische betekenis, welke de Aa voor de inundatie van het gebied om 's-Hertogenbosch had; mogelijk moesten de kasteelbewoners toezien dat de watertoevoer niet reeds bij de bron werd afgesneden. De foto op blz. 33 toont ons de toegangspoort tot dit in 1944 verwoest kasteel, fraai gedecoreerd door enkele italiaanse populieren, *Populus nigra 'Italica'*.

Leerlooierijen

In de buurt van deze versterking stroomafwaarts waren runmolens gelegen die met waterkracht werden aangedreven.

De fijngemalen eikeschors — de parenchymcellen hebben een hoog looistofgehalte — was bestemd voor de plaatselijke leerlooierijen. Nog in 1850 had Weert er vier, Nederweert eveneens vier. Budel had er vermoedelijk nog meer, want zowel in Budel als in Soerendonk waren destijds schoenmakerijen gevestigd; vooral Leende was om zijn leerlooierijen bekend. Ook Weert bezat destijds een runmolen. Het Weerterbos, dat vroeger over een grote oppervlakte met eiken was begroeid, heeft behalve als houtleverancier voor de woningbouw, tegelijkertijd de lederbereiding in deze streken mogelijk gemaakt.

Nog tot in het begin van deze eeuw bedekte men in Weert de straat voor de woning, waarin een ernstige zieke werd verpleegd, met een enkele decimeters dikke laag run als geluiddempend materiaal, om daarvoor de zieke de geluidsoverlast van over de straatkeien hobbende karren te besparen.

In het run werden ook vaak de larven aangetroffen van neushoornkevers (*Oryctes nasicornis* L.) en zo kwamen de kevers dan ook meermalen in mijn bezit.

Mijl op Zeven

In de buurt van Asten ligt het dorp „Meyell” dat als het ware door het veen omsloten wordt.

De algemeen ingeburgerde uitdrukking: „Mijl op Zeven” zou haar oorsprong vinden in de omweg, welke men om de Peel moest maken om vanuit Meyell Sevenum te bereiken. In deze laatste plaats kende men meer dan een eeuw geleden het gezegde: „Het is van Meyell op Sevenum”, voor iets dat alleen via een omweg viel te bereiken.

Het is wel merkwaardig, dat bij een in de volksmond voortlevende uitdrukking, het altijd moeilijk blijft de originele betekenis te achterhalen.

Zo zou ik met de vinger op de kaart eens willen wijzen op de ligging van Meyel bij de „Seven Moeren”; in middeleeuwse trant wordt de nadere plaatsaanduiding dan: „Meyell ob die Seven Moeren”, hetgeen later dan mogelijk ingekort kan zijn tot Mijl op Zeven? In ieder geval houdt de naam „Mijl op Zeven” voor het bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer in de Groote Peel deze oude benaming in ere!

Opkomst van de veeteelt

In de eerste helft van de negentiende eeuw was de veeteelt in de omgeving van het Weeterbos zo sterk toegenomen, dat de plaatselijke markt oververzadigd geraakte en een levendige handel ontstond in kalveren en jonge paarden, voornamelijk op Maastricht, Aken en Luik. We zien hier dus dat er tegelijkertijd meerdere factoren — de toenemende vraag naar dennehout, groeiende behoefte aan weiland — een grote structuurwijziging van het landschap ten gevolge hadden.

Strukturwijziging van het landschap

Zo werden in de jaren 1833 tot en met 1856 in Limburg in totaal 5946 ha woeste grond voor de houtteelt in cultuur gebracht en nog eens 3154 ha voor bouwen en grasland.

Ongeveer tezelfder tijd zijn ook de heidevelden tussen de gehuchten Hushoven, Laar en het Weeter Bos ten dele ontgonnen en verdwenen en werd dit gebied geleidelijk aan met dennen en ook met percelen loofhout beplant, waardoor een grote uitbreiding van het bosgebied in de richting van de stad Weert tot stand kwam. Dit hele complex kreeg later in de volksmond de naam van „Weeter Bos”.

De oorlogsperiode 1914-1918 eiste daarvan weer haar tol, — zeker niet tot ongenoegen van de respectievelijke eigenaars — omdat toen het noodzakelijk mijnhout duur betaald werd. De dennen, die in dit gebied inmiddels in tweede aanplant tot zware bomen waren uitgegroeid werden gekapt. De vrijkomende percelen werden voor de landbouw ontgonnen en niet meer met bomen beplant. Wel liet men op meerdere plaatsen op de perceelscheidingen bomen staan; deze leggen hier en daar thans nog getuigenis af van de vroegere toestand (zie foto 2).

De overgebleven stobben werden verwijderd en gekloofd en deze waren in die dagen voor de Weertnaren een zeer gewaardeerde aanvulling van hun brandstoffenvoorraad. Men tastte dit hout op in

schuren en huizen en dit bracht de stadsbewoners op een merkwaardige wijze in aanraking met enkele natuurlijke bewoners van het bos, speciaal uit het rijk der insecten.

Overal in huis verscheen de grote dennensnuittor (*Hylobius abietis* L.), de dennenscheerder (*Myelophilus piniperda* L.) en de prachtige timmerbok (*Acanthocinus aedilis* L.) waarvan vooral de mannetjes zo opvallend sierlijke sprieten bezitten en waarvan men de larven met het brandhout in huis had gehaald.

Foto 2. Rij grove dennen als perceelscheiding.

Na al deze rooiacties bleef van het oorspronkelijke Weeterbos alleen het stuk over dat thans onder die naam wordt aangeduid. Op het aangrenzende Noord-Brabants gebied zijn na 1914 belangrijke naaldbossen aangeplant, waarbij praktisch het hele heidegebied tussen het Weeterbos en Sterksel in de bebossing is opgegaan.

Sint Sebastiaanskapel

Bij een kruispunt van wegen, tussen het gehucht Laar en het Weeterbos, staat de oude Sint Sebastiaanskapel (zie kaart N.H.M. dl. 59 pag. 141), die uit de zeventiende eeuw dateert. Zij ressorteert onder „Monumentenzorg” en is voor enkele jaren geres- taureerd. Zoals foto 3 laat zien bevinden zich in de

Foto 3. De kapel van Sint Sebastiaan.

zijgevels nog oude steunbalken. De kapel waarin slechts incidenteel godsdienstoefeningen gehouden werden is toegewijd aan St. Sebastianus terwijl er ook St. Gertrudis en St. Marcoen bijzonder vereerd werden. Op de feestdag van St. Sebastiaan, 20 januari, vierde men er vroeger kermis; op de naamdag van St. Gertrudis werden weleer enkele vaten met water gevuld en gewijd, het zogenaamde „moezewater”, waarmee korenrijten werden besprenkeld ter bestrijding van muizen- en rattenplagen.

De bunzingen die zich in de bossen schuil hielden, strekten hun strooptochten vaak uit tot nabijgelegen boerderijen, op jacht naar muizen en ratten. De sympathie van de bewoners voor deze acties slonk al spoedig als de bunzings ter afwisseling van het menu aan kippen en eieren meer dan normale aandacht schonken.

Uilen

Het hierboven vermelde kerkje heeft op zijn zolder gedurende vele jaren achtereen aan een kerkuilpaartje onderdak verleend; helaas toen voor enige jaren aan

een woning in de buurt werkzaamheden werden uitgevoerd trok deze familie, die intussen reeds grote jongen bezat, de aandacht van de werklieden, met het bekende trieste gevolg. Bij de restauratie van het kerkje werd het vlieggat afgesloten, waardoor definitief een einde kwam aan de langdurig genoten gastvrijheid. Het is bekend, dat Weert en omgeving vroeger een zeer behoorlijk aantal uilen heeft geherbergd. Straatnamen als Uilenweg en Uilenmarkt — thans in het dialect Oelemarkt genoemd — zijn daarvan o.m. een bewijs. Omtrent de uitleg van de naam „Oelemarkt” is een vergissing ontstaan door een mededeling van A. J. A. Flament in de Maasgouw van Mei 1905, waarbij van de Oelenmartj — vanwege de foutieve interpretatie van oele = olla (Lat.) = pot, — een pottenmarkt werd gemaakt!

Een citaat van Lambertus Goofers in de Chroniek der Stad Weert 1784-1802 bevestigt mijn standpunt: „Savons - 1787 - was de ganse stadt verligt; op den „midden van den merkt was eenen langen dennen-„boom geplandt en daer waeren reypen om gedaen „en aen elken reyp lanteren gebonden met honderden „en men bond er van onder de lanteren aen en men „trock de reypen met een catrol om hoog; en alle de „arken waeren ook met honderden lanternen ver-„siert; de lanteren die waeren van pampier gemaakt „en de ark op den Uyllenmeerck die was vierkantig

Foto 4. Jonge kerkuilen.

„gemaakt en van binnen was daer een croon. En in „de croon was een levende uyl in, en den merkt hiet „den Uyllenmerkt en noe hebben ze hem vernieuwd.”

Een der oudste huizen op dit plein had boven in de gevel een ronde opening, waardoor uilen vroeger toegang hadden tot de zolderruimte; thans is de opening dichtgemaakt. Maar ook andere panden in die buurt hebben tot in onze dagen aan kerkuilen onderdak verleend. De nabij gelegen Franciscanerkerk biedt ook nu nog geregeld broedgelegenheid aan een kerkuilenpaar (zie foto 4).

Heugterbroek

Midden in het Weerterbos ligt het Heugterbroek, dat vele jaren geleden werd ontgonnen in werkverschaffing door het Waterschap „De Oude Graef”.

Deze ondiepe plas was ontstaan op een leemhoudende bodem en stond geruime tijd aan verlanding bloot. In dit uitgesproken broekland had veenvorming plaatsgevonden en er werd dan ook turf gestoken. Er groeiden elzen, wilgen en berken.

’s Winters als het broek was dicht gevoren, werd het slaghout gekapt; het aanwezige gras werd gesneden en als pakhooi verkocht.

Het Heugterbroek dat thans tot de landerijen van de „Grashut” hoort, bood geregeld broedgelegenheid aan de Grauwe Kiekendief (*Circus pygargus*).

Niet zo ver hier vandaan op de grens van Laar en Nederweert lag „het plevierske” een stuk grond ter grootte van ongeveer 4,5 ha., waarin men met graafwerkzaamheden een put heeft aangetroffen, opgetrokken uit zware eiken balken, die vermoedelijk eeuwen hebben getrotseerd. Daar werden ook vrijwel gesloten hoefijzers gevonden van opvallend geringe afmetingen; voor paarden van normale grootte waren ze veel te klein. Ook kwamen er enkele zwaarden voor de dag en twee stevige kisten, die in het grondwater waren geconserveerd, en met slib waren gevuld; aan de inhoud kon verder geen betekenis worden toegekend.

Steenoven

Een bepaald stuk grond, staat bekend als „de Steinoeven”; in de 17de eeuw bakte men van de daar aanwezige klei de z.g. „zonnebekkers”, stenen die men thans nog in oude huizen aantreft. De veldovens werden met turf gestookt, waardoor men een gelijkmatiger en hard produkt verkreeg. De klei van het Weerterbos maakte een eind aan de lemen behuizingen in het Weerter land.

De bomen van het bos

Ook was het bos van betekenis als leverancier van brandstof voor de verwarming van boerderijen en stadswoningen (brandhout) en voor het stoken van de bakovens bij de boerderijen en de bakkerijen in de stad (bakkerstakkebossen).

Naast brandhout werden ook „denneknoppen” met zakken vol verzameld, aan de kant van het bos in hondekarren opgetast en zo naar huis vervoerd, tot in het begin van deze eeuw bleef dit gebruik in zwang. Voor de hond, die de kar, heen en terug meer dan 10 km. tot voorbij de woning van „de tinnegieter,” moest trekken was de ellende niet te overzien, vooral als op de terugtocht de sprokkelaar zich ook nog boven op de beladen kar posteerde.

Maar ook voor de houthakkers, die de takkebossen moesten maken en wegsjouwen was het doorgaans een hard gelag, getuige het gedenkteken op de plaats waar een hunner het tijdelijke verblijf op deze wereld met het eeuwige moest verwisselen. De takkebossen werden in de boomgaard bij de boerderijen tot een grote berg opgetast, in de buurt van het bakhuis; men had het stookmateriaal dan dicht bij de hand.

De fruitbomen waren vroeger een lang leven beschoren. Ze gingen mee tot ze afstierven of door de storm werden gevelde. Vele dezer bomen vertoonden kankerachtige woekeringen, veroorzaakt door een roodbruine bladluizensoort, *Eriosoma lanigerum*, de z.g. bloedluizen, die een witte was-achtige massa afscheiden. Met een in petroleum gedrenkt stuk jute

werden de aangetaste plekken wel eens afgewreven ter bestrijding van het kwaad. De vruchtbomen zaten zomers flink onder de rupsen van de ringelrups-vlinder, (*Malacosoma neustria* L.), die vanuit een spinsel in de oksels van takken hun vraatzuchtige voedselexpeditie's uitvoerden; deze nesten werden 's avonds met een op een stok gestoken brandende turf vernietigd.

Oorlogschade in 1940 - 45

Ook de tweede wereldoorlog 1940-45 liet het Weerterbos niet onberoerd. In de meidagen 1940, toen de duitse legers binnenvielen maakten deze, door een opening in de verdedigingslinie, tussen de nederlandse grens en het kempisch kanaal een omtrekkende beweging, waarbij ze de langs de Zuid-Willemsvaart aangelegde verdedigingslinie in de rug bedreigden, de verdedigers bleef niets anders over dan door een haastige terugtocht te redden wat er nog te redden viel.

Ze trokken toen terug op het Weerterbos en toen bleek dat ook daar de situatie onhoudbaar was trok men door het bos naar het Noordbrabants deel bij het landgoed Hugten en verder westwaarts. Nog in de loop van mei 1940 volgde daarna een aanval van een engelse bommenwerper die zijn lading over het bos uitstrooide, blijkbaar in de wetenschap dat daar inmiddels munitie-depôts waren aangelegd. Later, tijdens de oorlog, maakte er een duits vliegtuig met beschadigde motor een noodlanding en bij de bevrijding waren het weer engelse en amerikaanse batterijen, die er dekking vonden bij de beschieting van de duitse linies in het gebied van Nederweert. De canadezen uiteindelijk haalden er bij hun opmars het hout voor het verbeteren van de door het zwaar materiaal doorploegde wegen van het Middenlimburgse land, op weg naar de victorie.

ADVENTIEVEN LANGS DE MAAS IN LIMBURG, VI.

door S. J. VAN OOSTSTROOM & J. MENNEMA (Rijksherbarium, Leiden)

Nog steeds worden er langs de Maas in Limburg, hoofdzakelijk in de al dan niet verlaten grintgroeven bij Grevenbicht en Itteren, nieuwe adventieve plantesoorten gevonden, niettegenstaande het feit, dat er sinds 1958 reeds vijf maal vaak uitgebreide lijsten van nieuwe adventieve planten van de Limburgse Maasoevers zijn gepubliceerd. Deze zesde lijst, die aansluit op die van 1968 (Natuurhistorisch Maandblad 57, no. 11, p. 174-175) bevat vooral nieuwe vondsten, gedaan in de jaren 1968 t/m 1971. Daarnaast leek het ons dienstig om volledigheidshalve ook nog drie oudere waarnemingen op te nemen van de heer L. Grégoire (Maastricht) uit 1942, de heer J. Dorgelo (Haarlem) uit 1966 en de heer M. T. Jansen (Veenendaal) uit 1967.

De hier gepubliceerde vondsten, waaronder 19 taxa, die nog niet eerder langs de Maas werden aangetroffen, brengen het totaal van Limburgse Maasadventieven op 233. Dit hoge aantal kwalificeert deze adventiefterreinen tot de rijkste in den lande, die een jaarlijks bezoek meer dan rechtvaardigen. Reeds eerder wezen wij erop, dat de Limburgse rivieroevers blijkbaar zo weinig belangstelling genieten van de Limburgse floristen. Wellicht omdat de meeste adventieve planten niet met de gewone flora's zijn te determineren? Of misschien, omdat een niet onbelangrijk aantal planten thuis hoort in wat men meestal „lastige” families noemt: 41 Grassen, 38 Composieten, 34 Cruciferen, 20 Leguminosen, 12 Chenopodiaceae, e.d.? De schrijvers zijn gaarne bereid adventieve planten, die verzameld zijn langs de Maas in Limburg, mits voorzien van opgave van vindplaats, datum van de vondst en naam van de vinder, te determineren. De planten kunnen worden toegezonden aan hun adres: Rijksherbarium, Schelpenkade 6, Leiden.

Van belang is voorts om te weten of — en zo ja,